

ЛУЦЬК НА ЛИСТІВКАХ АВСТРІЙСЬКИХ ВИДАВНИЦТВ ДОБИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

м. Луцьк

Упродовж Першої світової війни повітовий Луцьк кілька разів змінював господарів. Навіть побіжний огляд подій більш ніж столітньої давнини переконує, що Луцьк у ту пору мав важливе військово-стратегічне, а після початку Української революції (1917–1921 рр.) ще й військово-політичне значення.

Нагадаємо, що до серпня 1914 р. Луцьк був звичайним провінційним містечком Російської імперії, хоча й зі статусом повітового центру. Статистична звітність Російської імперії подає майже 30 тис. жителів, серед яких понад 11 тис. єврейської національності [1, 53; 1, 69].

У передвоєнні роки в Луцьку розташовувалися: управління військового начальника, штаб 11-ї піхотної дивізії, 43-й піхотний Охотський полк, 44-й піхотний Камчатський полк, 11-й гусарський Ізюмський полк, 4,5,6 батареї 11-ї артилерійської бригади [2, 62]. Щодо органів влади, то повітовим предводителем був колезький радник А. Беляєв, міським головою підполковник у відставці В. Малявчик [1, 444].

З початком бойових дій на Східному фронті в Луцьку та його околицях розпочалася концентрація регулярних військових підрозділів російської імператорської армії, закладалися склади зі зброєю та продовольством, розташовувалися штаби, госпіталі, лазарети [3, 28]. Хоча активні бойові дії, а, відтак, перша зміна влади в місті, прийшли сюди на другий рік війни у 1915 р. До того часу тут з'явилися два аеродроми, нові казарми, братське кладовище. Провінційний Луцьк поступово перетворювався у прифронтний.

Відтак, 29 серпня 1915 р. австрійські військові підрозділи з боку Красного і Омеляника підійшли до Луцька. Серед дня 31 серпня австро-угорські частини вступили в місто. У верес-

ні цього ж року 4-та стрілецька Залізна дивізія генерал-майора А. Денікіна повернула Луцьк росіянам (Денікін підвищений до генерал-лейтенанта). Триденні бої за місто залишили Луцьк за австро-угорцями. Тоді завдано шкоди міським будівлям, зокрема, пошкоджено лютеранську кірху, залізничний вокзал, мости через Стир.

Навесні 1916 р. під час Брусиловського прориву місто два дні піддавалося масованому артилерійському обстрілу. Оборонні позиції австрійської армії поблизу Луцька було зруйновано і вранці 25 травня 1916 р. австрійці почали евакуацію з Луцька штабу 4 армії. Ввечері цього ж дня в місто увійшли підрозділи російської 8-ї армії генерала від кавалерії А. Каледіна. Безпосередню участь у боротьбі за Луцьк приймав LX армійський корпус.

У добу Української революції боротьба за місто точилася вже між пробільшовицьки налаштованими солдатами і прибічниками влади Української Центральної Ради. Спочатку тут було проголошено радянську владу. Однак, уже 7 лютого 1918 р. українська влада повернула собі Луцьк з допомогою союзного австрійського війська [4, 41]. У статусі українського місто зустріло закінчення Першої світової війни.

У попередніх статтях повідомлялося, що не зважаючи на бойові дії різної інтенсивності, які точилися поблизу Луцька, повітове місто навчилося жити в умовах прифронтової і фронтової смуги. Тут працювали крамниці, заклади громадського харчування, книжкові магазини, ательє, фотосалони, клуби [5, 338].

Природно, що під час Першої світової війни, в час, коли Луцьк неодноразово переходив із рук в руки різних завойовників, луцькі пейзажі з'являлися в творах представників кількох націй, звідки потім переносилися на листівки.

Листівки, про які піде мова нижче, виконували в період Першої світової війни кілька важливих соціальних функцій – були способом комунікації; фіксували тогочасний вигляд архітектурних пам'яток міста; популяризували Луцьк у країнах Європи, насамперед там, звідки походили родом військовослужбовці во-

юючих армій; сприяли наповненню фондів допомоги постраждалим від бойових дій, фондів допомоги сім'ям загиблих на війні тощо.

Під час Першої світової війни з'являються перші листівки із зображенням Луцька створені на основі акварелей, малюнків, гравюр художників-іноземців. Перебуваючи в місті, вони на замовлення військового командування, чи на власний розсуд підбирали сюжети, які змальовували цивільний Луцьк – складалося враження, що жодних бойових дій поряд не існує. Завдяки цим замальовкам, перенесеним на листівки, сьогодні можемо споглядати вигляд вулиць, культових споруд, архітектурних пам'яток сто років тому.

Говорячи про листівки з сюжетами Луцька та його околиць авторства австро-угорської військової та цивільної адміністрацій, варто згадати три комплекти листівок відповідного змісту (подаємо у хронологічному порядку):

- серія з чотирьох листівок із графічними роботами Ю. Ріхтера (Варнсдорф) видавництва Польової книжкової торгівлі четвертої армії (Австрія) (1916 р.);
- перша серія з шести листівок із акварелей Й. Леманна (Відень) видавництва Едварда Штрахе (Богемія) (1917 р.);
- друга серія з шести листівок із акварелей Й. Леманна (Відень) видавництва Едварда Штрахе (Богемія) (1917 р.).

У 1916 р. віденською друкарнею Товариства графічної індустрії на замовлення видавництва Польової книжкової торгівлі четвертої австро-угорської армії видруковано серію з чотирьох листівок Для цього використано роботи чеського художника Юліуша Ріхтера з Варнсдорфа (Богемія), який створив графічні малюнки у 1915 р., перебуваючи в окупованому Луцьку.

На звороті листівок написи зроблено німецькою і угорською мовами, інколи лише угорською (Мал. 5, 6). Однак відомі екземпляри з додатковими надписами польською та російською мовами. Зображені сюжети: Кафедральна вулиця і католицький костел, Гнідавський міст, гараж і стоянка австрійських військових автомобілів, замок Любарта [6, 279] (Мал. 1–4).

Навесні 1916 р. в Луцьку працював маляр із Відня Й. Леманн.

Він створив дванадцять акварелей з луцькою тематикою. Барви і сюжети міста жодним чином не нагадують про бойові дії неподалік Луцька. Невдовзі розпочнеться Брусиловський прорив, художник повернеться до Австро-Угорщини, а в його роботах не буде відображений Луцьк літній, осінній, зимовий.

Відтак, у 1917 р. видавництво Едварда Штрахе з Варнсдорфа (Богемія) видрукувало дві серії поштових листівок з весняними акварелями Й. Леманна (березень-травень 1916 р.) під загальною назвою «*Wolhynische städtebilder*» («Види волинського міста») на замовлення поліграфічного видавництва четвертого відділення квартирмейстера 340-ї польової пошти «*Verlag Quartiermeister-Abteilung 4, Feldpost 340. Druck von Ed. Strache, Warnsdorf i. B.*» чи четвертого відділення квартирмейстера 225-ї польової пошти «*Verlag Quartiermeister-Abteilung 4, Feldpost 225. Druck von Ed. Strache, Warnsdorf i. B.*». На листівках обох серій написи на звороті дублювалися німецькою та угорською мовами із зазначенням номера польової пошти (Мал. 13, 14). Дохід від продажу листівок скерували родинам загиблих австро-угорських солдат.

Перші шість листівок були об'єднані назвою «Четверта армія генерал-полковника Йозефа Фердинанда вдовам і сиротам»: вид на Глушець і собор, вид на замок від Базиліанського мосту, вид на костел, Хрестовоздвиженська церква, ріка Глушець, вид на замок від собору [6, 279] (Мал. 5–10). Всі акварелі вміщені в декоративну рамку.

Друга серія «Четверта армія вдовам і сиротам» не має художнього оформлення берегів акварелей Й. Леманна, як попередня. На звороті листівок цієї серії написи дублювалися німецькою та угорською мовами із зазначенням номера польової пошти. Тут зібрано сюжети: вид на замок і тюрму від р. Стир, вид на замок, вид на костел, міст на р. Глушець, вид на Красненський міст від вулиці Гірної, замок із середини [6, 279] (Мал. 15–20).

Зазначимо, що передрук листівок з акварелями Й. Леманна було здійснено в 2000-х роках набором із тринадцяти листівок «Старовинний Луцьк на поштівках (у творчості австрійського художника Я. Лейманна)». До дванадцяти згаданих вище, дода-

но листівку з серії ерцгерцога Генріха Фердинанда, яка ймовірно віддрукована з акварелі тож таки Й. Леманна (Мал. 21, 22). Набір листівок віддрукований МП «Зоря» накладом 1 000 примірників (Мал. 23, 24). На звороті обкладинки чотирма мовами (українська, російська, англійська, німецька) розміщено інформацію про іноземних художників, які малювали Луцьк, в тому числі й про Й. Леманна.

Таким чином, нами розглянуто роботи художників Австро-Угорської імперії, які створено під час Першої світової війни в Луцьку. Всього автором статті описано сімнадцять луцьких сюжетів – чотири Ю. Ріхтера та тринадцять Й. Леманна.

Мал. 1. Католицький костел

Мал. 2. Гнідавський міст

Мал. 3. Гараж і стоянка австрійських військових автомобілів

Мал. 4. Замок Любарта

*Мал. 5. Варіант підпису на звороті
німецькою та угорською мовами*

*Мал. 6. Варіант підпису на звороті
угорською мовою*

Мал. 7. Вид на Глушець і собор

*Мал. 8. Вид на замок
від Базиліанського мосту*

Мал. 9. Вид на костел

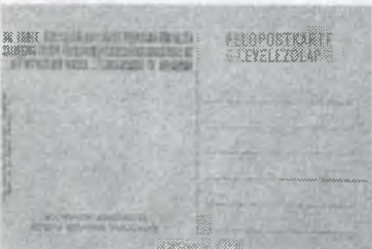
*Мал. 10. Хрестовоздвиженська
церква*

Мал. 11. Ріка Глушець

Мал. 12. Вид на замок від собору

*Мал. 13. На замовлення 225-ї
польової пошти*

*Мал. 14. На замовлення 340-ї
польової пошти*

Мал. 15. Вид на замок від р. Стир

Мал. 16. Вид на замок

Мал. 17. Вид на костел

Мал. 18. Міст на р. Глушець

Мал. 19. Вид на Красненський міст від вулиці Гірної

Мал. 20. Замок із середини

Мал. 21. Вид на місто від Гнідави

Мал. 22. Зворот листівки

Мал. 23. Набір листівок (обкладинка)

Мал. 24. Набір листівок
(зворот обкладинки)

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА:

1. Памятная книжка Волынской губернии на 1914 год. – Житомир: Волынь-ская губернская типография, 1913. – 548 с.
2. Обзор Волынской губернии за 1913 год. – Житомир, 1914. – 190 с.
3. Дем'янюк О.Й. Луцьк та Луцький повіт в роки Першої світової війни // актуальні проблеми українського державотворення: Науковий збірник. – Вип. І. // Ред. кол.: З.В. Герасимчук, О.М. Жук, Я.М. Мартинюк [та ін.]. – Луцьк: НТУ, 2010. – С. 27–36.
4. Дем'янюк О.Й. Луцьк та округа в добу військово-політичного проти-гояння (1914–1921 рр.) / О.Й. Дем'янюк // Літопис Волині. Всеукраїнський ауковий часопис. – 2011. – Ч. 10. – С. 38–43.
5. Дем'янюк О. Луцькі сюжети на листівках доби Першої світової війни / лександр Дем'янюк // Старий Луцьк. Науково-інформаційний зб. Вип. XIII. І-ли XIII наук. конф. «Любартівські читання» (м. Луцьк, 26 травня 2017 р.). Луцьк : ФОП Сікачова В.А., 2017. – С. 336–343.
6. Літєвчук В. Луцьк у старовинній листівці, гравюрі та фотографії : аль-ом-каталог / Віктор Літєвчук. – Луцьк : Ініціал, 2012. – 288 с.
7. Пясецький В. Вулиці і майдани Луцька: Історико-краєзнавчий довідник В.Е. Пясецький, Ф.Г. Мандзюк. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2005. 400 с.